

GERİ KALMIŞ TOPLUMLARIN GELİŞMESİNDE KARİZMANIN ROLÜ

Doç. Dr. İnal Cem AŞKUN

Toplum evrimsel bir olgudur. Kendisini meydana getiren bireylerin düşünsel (zihni) yetilerinin (kapasitelerinin) elverdiği derecede gelişme gösterebilecektir. Birey, sosyal çevresini değiştirdiği bu durumla uzun süre ilgilenmiştir. Son yıllarda, sosyal değişmeye karşı ilgi, gerek yöresel, gerek ulusal ve uluslararası örgütlerin yürüttükleri çalışmalarca son derece artmıştır. Söz konusu çalışmaların başlıca amacı Asya, Afrika, Latin Amerika gibi dünyanın geri kalmış ya da az gelişmiş ülkelerinin toplandığı büyük kesimlerde, sosyal ve ekonomik değişmeye, başka deyişle toplum kalkınmasına yön vermektir.

Öncelikle belirtmek gerekirse, «geri kalmış», «az gelişmiş» ve «gelişmekte olan» deyimleriyle nitelendirilen **gelenekçi** bir toplum bile olduğu gibi kalacağını, değişmeyeceğini varsaymak büyük bir yanılmanın içine düşüldüğünü gösterir (1). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, her toplum şu veya bu şekilde belli bir evrim sürecinin içindedir. Bunu yokumsamak, toplumun «evrimsel olgu» olarak betimlediğimiz (tasvir ettiğimiz) doğal niteliğini görmezlikten gelme anlamını taşır.

Gelişme, bir toplum düzeninde (sosyal sistemde), modern üretim yöntemleri ve iyileştirilmiş (ıslah edilmiş) toplumsal örgüt yoluyla daha yüksek gelir ya da yaşama düzeylerine erişmek için söz konusu sosyal sisteme getirilen yenei düşüncelerde ifadesini bulan bir «sosyal değişme» türü olmaktadır.

---

(1) JOSEPH R. GUSFIELD, «Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the Study of Social Change,» *American Journal Sociology*, 1967, 72 (4), s. 352

Bugün dünyadaki uluslar, çoğu kez ekonomik ve sosyal bir temel üzerinden az gelişmiş, gelişmiş veya başka bir deyişle GELENEKÇİ, ÇAĞCIL (modern) olmak üzere başlıca iki kesimde irdelenmektedir. Az gelişmiş ülkeler arasında gerçi büyük çapta türdeşlik (heterojenlik) görülüyorsa da, bazı ortak özelliklerinin ve sorunlarının bulunduğu da bir gerçektir. Söz konusu ülkelerin özgül (karakteristik) ortak niteliklerini şöylece sıralamak olurludur :

- Fert başına gelirin düşüklüğü
- Düşük verimlilik düzeyi
- Kıt alışveriş, yüksek derecede kendine güven
- Sınırlı ulaşım olanakları ve diğer kütle araçları
- Yetersiz beslenme
- Kısır endüstri ve teknik eleman azlığı
- Politik bakımdan kararsız (istikrarsız) hükümetler
- Yüksek doğum - ölüm oranları ve kısa ömür kestirimi (tahmini)
- Düşük okuma - yazma oranı

Bütün bu hususlar, kuşkusuz, birbirine çok sıkı bağlıdır. Örneğin, Endüstrinin kısırlığı ve eleman yokluğu, okuma - yazma oranı ve eğitim düzeyinin düşüklüğüne; ulaşım, haberleşme, öteki kütle olanaklarındaki yetersizlik her ikisine birden bağlı bulunmaktadır. Öte yandan, bir sosyal kurumdaki değişme, diğerlerinde de aynı anda değişmelere yol açmaktadır. Sözcüğü, öğretim alanındaki bir değişiklik, politik değişikliklerin nedeni olabilmektedir. Başka deyişle, kurumlar arasındaki bu sıkı karşılıklı bağımlık (tabiyet), sosyal değişimin belli bir yönde sürdürülmesini engellemektedir. Statik kurumlar, toplumun dinamik bir kesiminde meydana gelen değişimleri yavaşlatabilmekte veya engelleyebilmektedir.

Bu konuda yürütülen araştırmaların ortaya koyduğu gerçek, bir toplumun yapısal bölümlerinin birbiriyle yakın ilişkilerinin olduğudur. Bunun için, sözünü ettiğimiz değişikliklerin sosyal sistemin dinamik dengesini bozmayacak biçimde yürütülmesi ülküsel (ideal) bir gelişme örneği olacaktır. Sistemde dinamik denge, değişimin onun yeteneklerine uygun biçimde gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eğer böyle olursa, yapıda bütünüyle bir düzensizlik ya da dağınıklık meydana gelmemektedir. Sözcüğü, okuma - yazma ora-

nundaki bir artış, muhtemelen endüstrileşme, şehirleşme ve halkın seçimlere katılmasındaki benzer artışlarla birlikte görülecektir. Aynı şekilde, şehirleşmedeki büyük gelişme, okuma - yazmaya olan ihtiyacı da artıracaktır. Söz konusu etkenlere ilişkin gelişme oranları birbirinden çok farklı bir özellik gösterdiği zaman, çeşitli bas-kılarla, daha kararlı bir denge şartının yaratılmasına çalışılırken, genel gelişme ya da kalkınma hızı dolayısıyla yavaşlatılmış olur. Bunun için, az gelişmiş ülkelerde değişmeleri planlı yürütmeye be-tiren en önemli sorun, daha modern veya ileri bir toplum aşamasına ulaşmada, ülkenin hangi uçtan kalkındırılmaya öncelikle, başlanma-cağıdır⁽²⁾.

Geri kalmış toplumların gelişmesi ya da kalkınmasında sözü-nü ettiğimiz bu uç noktaların araştırılmasında, **karizma** kavramı-nın da dikkate alınması bazı yararlı sonuçlar doğurabilmektedir. İşte aşağıda yapacağımız açıklamalarla bu konuyu, çeşitli görüş ve modeller açısından tanıtmaya çalışacağız.

KARIZMA VE TOPLUMSAL GELİŞME ARASINDAKİ BAĞINTILAR

Karizma ile geri kalmış toplumların gelişmesi arasındaki ba-ğıntıya geçmeden önce, söz konusu kavramla ilgili, tanıtıcı nitelik-teki bazı açıklamalarda bulunmayı yararlı bulmaktayız.

Tanınmış Alman toplum bilimcisi (sosyoloğu) Max WEBER bireysel özgürlük ve yaratıcılık üzerindeki çalışmalarını karizma kavramı içinde toplamaya çaba göstermiştir. WEBER karizmayı tanımlarken aşağıdaki anlatım biçimini kullanmıştır⁽³⁾ :

«Bireyi, görülegelen (alelâde) öteki insanlardan ayı-ran ve onu doğa üstü, insanüstü veya en azından ay-rık (istisnaî) özellikler kazanmış bir kimse olarak ta-nımaya yol açan belli bir kişilik niteliği»

(2) EVERETT M. ROGERS, Modernization Among Peasants, Holt - Rinehart - Winston Inc., 1969, s. 9 - 10

(3) İNAL C. AŞKUN, «Karizma ve Atatürk'ün Önderliğindeki Gelişimi», ESADER (Eskişehir İ. T. İ. Akademisi Dergisi), C. VII, S. 1, Ocak, 1971, s. 57'den : S. N. EISENSTADT, Max Weber : On Charisma and Institution Building, The University of Chicago Press, Chicago, 1968, s. xviii.

1920'lerde WEBER'in **Wirtschaft und Gesellschaft** adlı yapıtında konuyu ilk kez dizgeli (sistematik) biçimde ele alışından bu yana karizma kavramı sadece sosyal bilimlerle sınırlı bir alanda kullanılmıştır. Bunun nedeni ise, kavramın anlam ve uygulamasında köklü anlaşmazlıkların olmasıdır.

Karizma kişilere, eylemlere, görevlere, orunlara (mevkilere), kurumlara, simgelere (sembollere) ve materyal nesnelere; bunların düzen belirleyici güçlerle «nihai», «temel», «yaşamsal» (hayatı) bağtımlarının olduğu gerekçesiyle atfedilen bir nitelik gösterir. Başka deyişle, sadece insanların karizma taşıyıcısı olacağı savı yanlıştır. Kişilerin yanında ülke bayrakları, parti simgeleri, toplumda genellikle büyük önem verilen kamusal, dinsel, vb. görevler ve orunlar, heykeller, resimler gibi daha birçok nesnelere de karizma konusu olabilmektedir. Öte yandan, üstün güçlerle ilişki arama ve toplumda bir çok şeylere karizmatik nitelikler atfetme eğilimi, bazı kişiler ile toplumlarda son derece kuvvetli, bazılarında ise zayıftır. Söz konusu her iki eğilim, insan organizmasının sinir sistemine ve dolayısıyla toplumsal yapıya yerleşebilmekte, bunun derinliğı ve güdüsünün gücü, durumun koşulları ile topluma egemen (hâkim) kültürden etkilenebilmektedir⁽⁴⁾.

Karizma hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra, «gelenekçi toplumlar» olarak nitelendirilen geri kalmış ülkelerin gelişme ya da kalkınmalarında, karizmanın oynayabileceğı rollere ilişkin bazı temel görüşleri ve dolayısıyla bunlara dayalı modelleri aşağıda ana çizgileriyle incelemeye çalışacağız.

Bu konuda ilk ele alacağımız model, karizma kavramını ortaya atan WEBER'in görüşlerine dayanmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, WEBER'e göre karizma kavramı, bireyi başkalarından ayıran, onun insanüstü veya ayırık (istisnaî) niteliklerle tanımlayan bir özellik göstermektedir. Böyle bir kişinin yetkesi (otoritesi) de «Karizmatik Yetke» olarak anılmakta ve girdiğı ortamın alışılmış, olağan işleyiş düzeninin dışında kalmaktadır. Bu bakımdan, karizmatik yetke, özellikle bürokratik yetke ve hangi şekilde olursa olsun - ata erkil, kalıtsal (irsî), vb. - gelenekçi yetkenin kesinlikle karşısına geçmektedir. Gerek ussal (rasyonel) ve bürokratik, gerek gelenekçi yetkeler, günlük basmakalıp (rutin) işleyiş düzeninin yet-

(4) EDWARD SHILS, «Charisma» — derleyen : DAVID L. SILLS, International Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillan Co., New York, 1968, C. 2, s. 386

ke (otorite) şekilleri olmakta, bunun yanında karizmatik şekil herikisinin de karşısavı (antitezi) olmaktadır⁽⁵⁾.

Toplumların gelenekçi kalıplara sokulan dönemlerinde, karizma çevrimci gücün en büyük kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu gücün mantığı, eylem ortamını ve onun sorunlarını değiştirmeksizin işlemiş, sonunda ya bireylerin tutumunu bunlara karşı değiştirmiş, ya da bireyi bilinçlendirmiştir. Öte yandan karizma, birtakım sıkıntılardan, çatışmalardan veya coşkudan doğan öznel (subjektif) ya da düzen içi yeniden alışma durumunu kapsamına alabilmektedir. Böylece, merkezci sistemde, tutum ve eylem yönü bakımından dünyanın değişik sorunları ile düzenlerine dönük tamamen yeni bir alışma (oryantasyon) ortamına girilerek, köklü değişmelere gidilebilmektedir⁽⁶⁾.

En saf biçimiyle karizmatik yetke, günlük basmakalıp düzenlere yabancı bir özellik taşımaktadır. Sosyal ilişkiler doğrudan doğruya karizmatik kişisel niteliklerin geçerlik ve uygulamasına dayalı bir durum göstermektedir. Söz konusu özelliğiyle karizmatik yetke, yer aldığı ortamın ki bu ortam bir toplum, bir parti, kurum, vb. örgüt olabilir, sürekli ve belli bir kararlılığa erişmiş ilişkiler düzeninde yeni oluşma meydana getirmekte, söz konusu oluşum gelenekçi, ussal veya bürokratik, ilerici vb., mevcut düzenin niteliğinden başka yönlere doğru gelişme gösterip, kararlılıktan (istikrardan) uzak kalabilmektedir.

Bu geçişin temelinde yer alan başlıca güdüleri (motifleri) aşağıdaki gibi belirtmek olurludur⁽⁷⁾ :

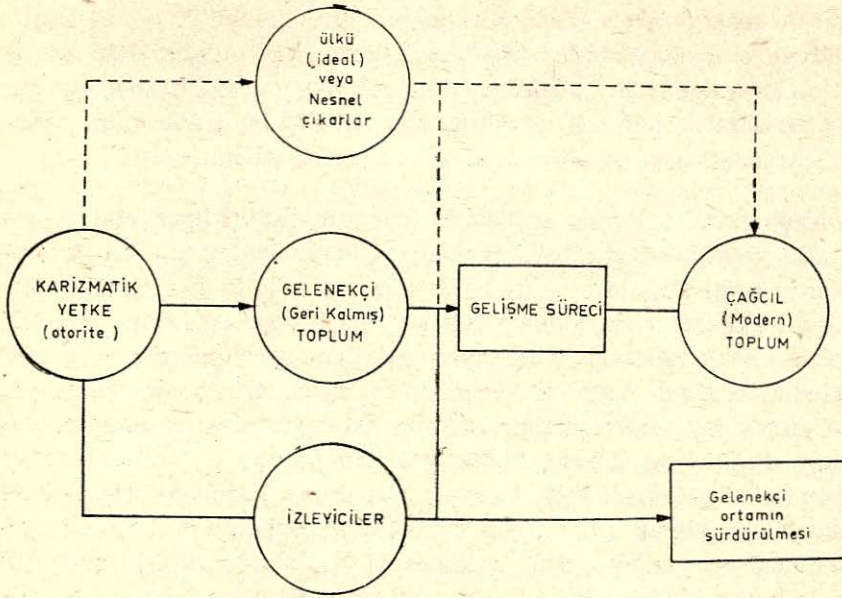
- Toplumda şimdiki durumun sürdürülmesinde veya sürekli tepki yaratıcı ortama girilmesinde izleyicilerin taşıdığı ülkü ve aynı zamanda buna ilişkin nesnel (materyel) çıkarları.
- Yönetici kadronun ve karizmatik önder izleyicilerinin ilişkilerinde temel aldıkları yine güçlü ülkü ve nesnel çıkarlar.

Karizmaya ilişkin olarak WEBER'in ele aldığı bu ana noktaların, gelenekçi ya da geri kalmış toplumların gelişme süreci ile bağıntılarını kurduğumuzda, aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi özü karizmaya dayanan bir model ortaya koymak olanağı çıkmaktadır.

(5) EISENSTADT, s. 51

(6) A.g.k., s. 53 - 54

(7) A.g.k.

Şekilden görüldüğü gibi, karizmatik yetke sahipleri ve izleyicilerinin ülkü veya nesnel çıkarları, çağcıl (modern) bir toplum yaratma amacıyla birleştiği zaman, gelenekçi ya da geri kalmış toplum belli bir gelişme süreci içine girecek; aksi halde şimdiki durumunu sürdürecektir. Böyle bir «sürdürme» ortamına, zaman zaman çağcıl toplumların yaşayışlarından bazı aktarmalar yapılsa bile, aslında bu bir özentiden ileriye gidemeyecektir.

Geri kalmış ülkelerin gelişmesinde karizmanın oynayacağı role ilişkin olarak üzerinde durduğumuz ikinci model, R. C. TUCKER'ın toplumdaki karizmatik hareketlere ve bunların önderlerine değgin düşüncelerine dayanmaktadır.

Sözünü ettiğimiz yazar, görüşlerini şu soruya bağlı olarak geliştirmektedir: «Bir değişme ortamına ilişkin eylemlerde, neden karizmatik önderlik söz konusu olmaktadır ve bu tür eylemlerin karizmatik önderlerine izleyicilerinin aşırı düşkünlüğü nasıl açıklanabilir?» Kendisi, birbiriyle sıkı ilişkisi olan bu iki soruyu cevaplandırmak için, öncelikle izleyiciler (takipçiler) ve onların ihtiyaçları üzerinde durulmasını öne sürmüştür. Yalnız sözü edilen konuda, gerçi ayrıntılarına girmemekle beraber, WEBER önemli bir noktaya değinmiştir. Düşüncesine göre, fiziksel, ruhsal, ekonomik, politik, dinsel, törel (ahlâkî) bunalım zamanlarında karizmatik önderler doğal (tabii) önder olmakta ve bu durumda karizma, izleyicilere bu-

nalım ile coşkudan (heyecandan) doğan bir düşkünlük ya da bağlılık duygusu aşılamaktadır. Özetlemek gerekirse, toplumdaki karizmatik gelişimlerde TUCKER'ın çıkış noktası yaptığı husus, bir öndere karizmatik bağlılık gösteren izleyicilerin bu tutumunun nede-nini, karşılaştıkları **bunalımın** meydana getirdiği kanısıdır⁽⁸⁾.

Kuşkusuz, toplumda değişiklik yaratıcı bütün hareketlerin karizmatik veya benzeri nitelik taşıyacağı ileri sürülemez. Birçok toplumlarda çoğu kez, bireylerin karşı karşıya kaldığı kanışsızlık (tatminsizlik) doğuran koşulların iyileştirilmesi için «reform» niteliği taşıyan, ancak karizmatik olmayan çabalar görülmüştür ve görülmektedir de. Karizmatik nitelik gösteren eylemlerin başlamasına yol açan durumda, sözünü ettiğimiz kanışsızlık koşulları, toplumun yapısında derinliğine işleyip, kökleşerek, «bunalıma» dönüşmekte ve olağanüstü önderlik kişiliği taşıyan kimselerin harekete geçmesinde başlıca etken olmaktadır. Böyle bir ortamda eylemin önderliğini üzerine almak isteyenler, güçlü kişiliklerini kullanarak, kendilerini topluma adayan bir kimlikle ortaya çıkmakta, bunalım çıkmazına düşenlere kesin, ümit verici çözüm yolları göstererek, onların büyük bir coşku ve bağlılıkla önderliklerini benimsemelerini sağlamakta, başka deyişle onlarla aralarında karizmatik bir ilişki düzeni kurmaktadırlar. Bunalım içinde olanların, bu sorunu çözüme kavuşturacağını ileri süren önderlere karizmatik ilgi göstermelerine yol açan ve başta gelen neden, bunalım derecesine varan ağır koşullardır. Böyle bir ortam, bireyleri olağanüstü kişilik özelliklerine karşı duyarlı kılmakta, bunları taşıyan kimseleri «kurtarıcı» olarak görüp, kendilerine üstün bir bağlılık göstermektedirler⁽⁹⁾.

Burada, karizma konusunda araştırma yapanları güçlükle karşılaştıran durum, sık sık değindiğimiz «bunalım» kavramına bağlı kalmaktadır. Gerçekten karizmatik bir olguya (fenomene) yol açacak bunalımlar ne türdedir? Bunlar ne zaman karizmatik bir eylemi başlatırlar? Etki alanları gerek kütle, gerek süre bakımından ne olabilir? Geçmişte hangi tür bunalım örnekleriyle karşılaşmış, sonuçları ne olmuştur? Bütün bu ve benzeri sorular, bunalım olayının incelenmesinde sağlam tanıların (teşhislerin) yapılmasını zorlaştıran engeller olarak belirmektedir.

---

(8) ROBERT C. TUCKER, «The Theory of Charismatic Leadership», **Daedalus**, Summer, 1968, s. 742

(9) A.g.k., s. 744 - 745

Kuşkusuz bunalımın daha derinlemesine ve dizgeli (sistematik) biçimde incelenmesinde - özellikle, ruhsal yönleriyle - ne kadar ileriye gidilirse, karizmatik önderlik kuramında da (teorisinde de) o derecede gelişmeler görülebilecektir. Burada TUCKER, fonksiyonel karizma kuramı (teorisi) ile ilgili olarak yapılan gözlemlere büyük çapta önem vermiştir. Düşüncesine göre bu tür gözlemler, bağımsızlığını yeni kazanmış veya kalkınma zorunluluğu içinde bulunan ülkelerde, bazı önderlerin karizmatik rollerini açıklığa kavuşturmada büyük çapta yardımcı olmaktadır. Söz gelişi, bu tür toplumlarda **kuşku** (anxiety) ve **varoluş korkusu** (existential dread) ruhsal bunalımın yaygın, aynı zamanda belirgin iki nedeni olarak ortaya çıkabilmektedir. Öz yaşantısı köy birimine ve çevresine dayanan insanların, şehirleşme süreci içinde birden kent yaşamına itilmesi, kendilerinde bir şaşırma ve dolayısıyla uyarlanma (intibak) **kuşkusunu** yaratmaktadır. Öte yandan çağcılılaşma (modernleşme) süreci, söz konusu toplumlarda, birtakım alışkanlık ve geleneklerin süre geldiği gelenekçi düzenin bu yapısını altüst ederek büyük çapta bir «varoluş korkusuna» yol açmaktadır⁽¹⁰⁾.

Böyle nazik bir ortamda ortaya çıkan önder, «millî birlik» kavramını daha anlamlı biçimde ele alıp, ülkesinin insanlarına gelişmiş, büyük bir toplumun vatandaşları olma duygusunu aşilayarak, onlara bu ortamda izliyecekleri yeni yolları bulma, kuşkularından kurtulup, «varoluş korkusu» yerine «varoluş cesareti» kazanma olanağını sağlayabildiğinde çoğunluğun tartışmasız karizmatik önderliğini yapma durumuna gelebilmektedir. Ancak bu arada, sözünü ettiğimiz önder, toplumda eski gelenekçi düzenin sürmesini isteyenlerin «göz dikenii» olup, fanatik kesimin düşmanlığını üzerine çekebilecektir. Bunun için karizmatik önderin yetisi, «bağlılık» ve «sevgi» duyguları yanında «kin yaratıcı» ögeyi de yapısında taşıyabilmektedir. Böylece önder, toplumdaki değişikliğin temsilcisi olarak, bir yönüyle birçok kimsede olumlu (pozitif) karizma etkisi yaratıp, onları başlattığı eyleme katarken; bazılarının da olumsuz (negatif) karizma tepkisiyle karşılaşp, bu kimselerin engelleyici çabalarını etkisiz kılma başarısını göstermek durumunda kalmaktadır⁽¹¹⁾.

Özetlemek gerekirse, değişmeyi temel alan karizmatik eylemler, toplumun tüm yapısında veya bazı katmanlarında (tabakalarında) başgösteren bunalım çıkmazlarına girildiğinde, özellikle, mey-

---

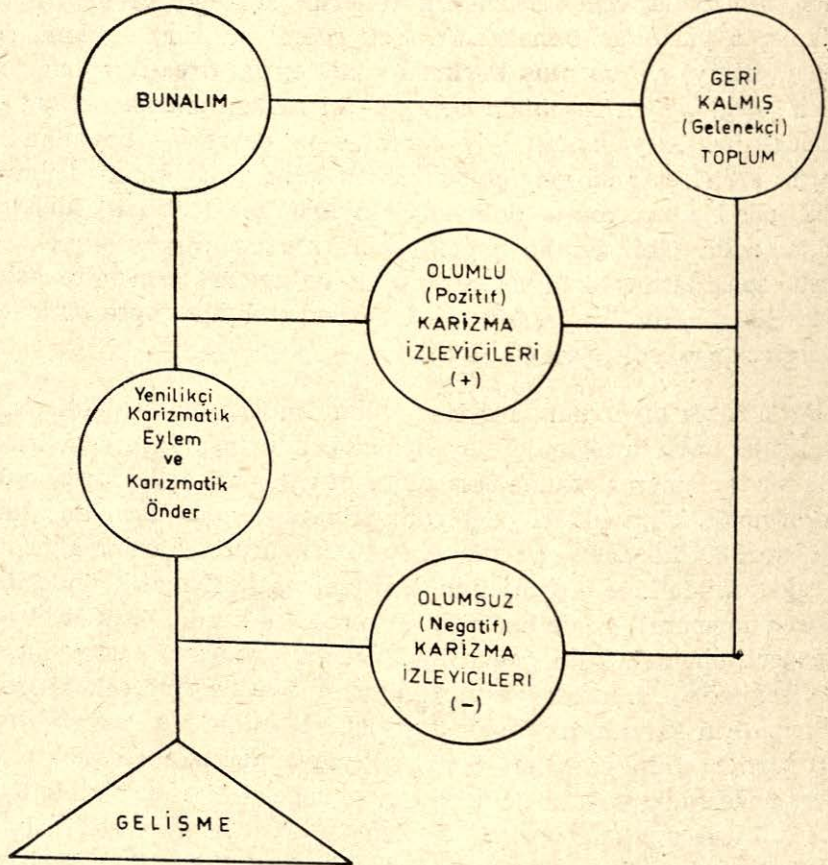
(10) A.g.k.

(11) A.g.k., s. 746

dana çıkıp, yayılabilmektedir. Önderin yetkesi (otoritesi) ve bu yetkenin izleyicilerce benimsenmesi, onun nitelik ve yeteneklerinin üstünlüğüne olan inanç duygusu ile gerçekleşmekte, söz konusu durum, karizmatik eyleme sıkı bir bağlılığa yol açmaktadır.

Karizma ve toplumsal gelişme hakkında TUCKER'ın görüşlerini bir model olarak ifade etmek gerekirse, bunu aşağıdaki şekilde bir şemayla ortaya koymak olurlu bulunmaktadır.

Yazarın şemada ortaya koyduğumuz modelinde, üzerinde pek ayrıntılı durmadığı olumsuz karizma izleyicileri başka bir görüşte şu şekilde inceleme konusu yapılmıştır⁽¹²⁾ :

«Şimdi süregiden düzenin (statükonun) kurucuları, bundan kuşaklar veya asırlar öncesi ölmüşler, dolayısıyla karizmaları da rutinleşmiş, bunun, günümüzün karizmatik oluşumlarıyla doğrudan

(12) STANLEY STARK, «Toward a Psychology of Charisma; The Innovation Viewpoint of Robert Tucker», *Psychological Reports*, 1968, 23, s. 1165-1166

bağıntısı kalmamıştır. Bugün bir kısım insanlar karizmatik eğilimlerle yaşamaktadırlar ki, onlara göre şimdiki düzenin kurucuları, sadece fiziksel olarak ölü bulunmakta, aslında görünmeyen fakat fenomenolojik gerçekliği olan bir dünyanın yaşayan varlıkları olmaktadır. İkincisi, bunlar süregelen düzenin (statükonun) önderliğinin de arkasında gözükmekte, söz konusu düzeni savunan ve onu güçlendirmeye çalışan önderler, bir bakıma onların vekili durumunda kalmaktadır. En azından bu iki nokta, yenilikçi önderliğin yanında karizmatik oluşumlu, tutucu bir önderliğin yer almasının nedeni olabilir.

Sonra, yenilikçi yönüyle karizmatik önderliği tanımlayanlar için beliren başka bir güçlük de, yenilikçi karizmatik hareketin özellikle kendi içinde, dar görüşü, dogmatizmi, bazı saplantıları taşımasıdır.»

Toplum yaşantısında, herhangi bir nedenle başlayan karizmatik eylemlerde ortanın olumlu ve olumsuz kesimlerinin, yukarıdaki görüş ışığında çok iyi incelenmesi gerekmektedir. Topluma yeni atılımlar getireceklerini ileri sürüp, olumlu bir karizma olgusu yaratanlar da, bağınaz bir tutum içinde kalıp, kendi yolundan başkasını kabul etmeyen, eleştiriye kapalı bir eylem körlüğüne tutulabilirler. Kuşkusuz bu durumları, bir süre sonra toplumu rahatsız etmeye ve olumsuz yönde karizma hareketini yürütenlere «haklı çıkma» olanakları vermeye başlayacağından, bir süre sonra, toplum yaşantısına yenilik getirme savında bulunanlar, kamu oyunu karşılarında bulacaklar ve hareketlerinde başarısızlığa uğrayabileceklerdir.

Geri kalmış toplumların gelişmesinde karizmanın rolünü inceleyen başka görüşler ve modeller de ortaya atılarak, söz konusu toplumların hızlı bir kalkınma süreci içine girmelerinde bazı çıkış yolları üzerinde durulmuştur⁽¹³⁾.

(13) Örneğin bir görüşte «parti karizması» modeli üzerinde durulmuştur. Bkz.: IRVING L. HOROWITZ, «Party Charisman», *Studies in Comparative International Development*, 1965, 1 (1), s. 84-87. Başka görüşler için ayrıca bkz.: THOMAS E. DOW, «The Role of Charisma in Modern African Development», *Social Forces*, 1968, March, 46 (3), s. 332-334. EDWARD SHILS, «The Concentration and Dispersion of Charisma: Their Bearing on Economic Policy in Underdeveloped Countries», *World Politics*, 1958, 11 (1), s. 1-19. ANN RUTH WILLNER - DOROTHY WILLNER, «The Rise and Role of Charismatic Leaders», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1965, March, s. 80-86. T. K. OOMEN, «Charisma, Social Structure and Social Change», *Comparative Studies in Society and History*, 1967, October, 10 (1), s. 85-88.

S O N U Ç

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarla, çıkarmış olduğumuz başlıca iki model üzerinden, karizma ile geri kalmış toplumların gelişmesi arasındaki bazı temel bağlantıları kısaca gözden geçirmiş bulunmaktayız.

Karizma özü bakımından gelenekçiliğe yatkın bir kavramdır. Karizmayı «modern» kavramlar dizini içinde göremeyiz. Ancak, çalışmamızda da ortaya konduğu gibi, karizmanın geri kalmış veya gelenekçi toplumların çağcillaşmasında (modernizasyonunda) önemli bir rolü olmaktadır. Söz konusu toplumlar karizmayı kalkınma veya çağcillaşmalarında nasıl kullanacaklardır? Kuşkusuz böyle bir soruya cevap vermek kolay değildir. Burada güçlük, karizmanın esnek (fleksibl) özelliğinden çıkmaktadır. Başka deyişle, gelenekçi toplumlar için karizma ve kalkınma arasında bazı bağlantıların kurulması birtakım şartların yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Söz gelişi, bu şartlar WEBER tarafından «modern bir toplum yaratma amaçları yönünden, karizmatik yetke sahiplerinin ülkü veya çıkarları ile onların izleyicilerinininki arasında bir uyumun (ahengin) olması» şeklinde belirtilmiştir. Öte yandan TUCKER bu durumu «toplumda, gelişmeye doğru yenilikçi bir karizmatik harekete yol açacak bir bunalım olgusunun (fenomeninin) görülmesi» olarak açıklamaktadır.

Kuşkusuz karizma, gelenekçi bir araç veya yol olması nedeniyle, gelişme veya çağcillaşma yerine toplumsal ortamı daha da gelenekçi yönlere kaydırabilir. Aslında olumlu yönüyle karizma gerçekten, gelenekçi bir toplumda değişmeye veya gelişmeye karşı direnci kırarak çok önemli bir çözüm yolu olabilmektedir. Yenilikçi karizmatik eylemi başlatan bir önder, grup veya partiyi izleyen kitleler, «modern toplum» yaşantısının kavram ve modellerine yöneltip, bunlara alıştırlabilmektedir.

Bugün genel olarak, az gelişmiş ülkeler ekonomik bağımsızlıklarının olmaması duygusunun baskısı altındadırlar. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında her geçen gün haberleşme araç ve olanaklarının artması, az gelişmiş toplumlarda, ileri ülkelerle aralarındaki uzun yılları kapsayan açıklık nedeniyle bir bunalım birikimine yol açmaktadır. Söz konusu açıklığın durmadan artma eğilimi göstermesi, Üçüncü Dünya Ülkelerini, mümkün olduğu kadar hızlı kalkınma gereğinin bilincine erdirmişdir. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin yöneticileri ve örgütleri, daha modern bir ülke yaratma amacına

erişmede, toplumda hızlı bir kalkınmayı başlatacak «ucu» bulup, buradan harekete geçme çabası içindedirler. Ancak, bu yolda karşılarına gelenekçi toplumun doğal engelleri çıkmaktadır. Genellikle, söz konusu engelleri çağcıl tekniklerle aşma girişimleri büyük zorluklar çıkarmakta veya bunlardan pek olumlu sonuç alınamamaktadır. Halbuki geçmişte, böyle toplumlarda birtakım çağcillaşma başarıları, önder durumundaki kişilerin veya kuruluşların karizmaları ile söz konusu engellere rağmen sağlanabilmiştir. Bu nedenle, Üçüncü Dünya Ülkeleri için asıl sorun, karizma ve gelişme arasında kararlı bir dengeye ulaşma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eğer az gelişmiş ülkelerde, çağcillaşma eğilimi güçlü, olumlu karizmaları, toplumu şimdiki durumunda tutmak isteyen olumsuz karizma taşıyıcılarına ağır basan önder ve kurumların sayısı artarsa, o vakit bu ülkelerin sosyal ve ekonomik değişmesi ya da kalkınması, ileri toplumlarla aralarındaki açıklığı azaltma yönünde belirgin bir hıza erişebilir.